

ДИМИТЪР ДИМОВ И „ГРАДИНАТА НА МЪКИТЕ“ ОТ ОКТАВ МИРБО

ЕКАТЕРИНА ИВАНОВА

Въпросът за литературния вкус и предпочитания, за познаване и обичани автори, за изпитани влияния и мястото им в творческия процес на Димитър Димов не е изследван цялостно и задълбочено. Настоящата статия представлява опит да се хвърли светлина върху този проблем.

Широко известно е вече, че романът на Октав Мирбо „Градината на мъките“ е произвел върху Димитър Димов поразително впечатление, което го владее дълбоко и трайно. За това разказват в своите спомени близките на писателя. „Много пъти ми е говорил за книгата на Октав Мирбо „Градината на мъките“ — твърди проф. Борис Койчев. — Показваше, че му е направила извънредно силно впечатление. Като че ли тази книга го беше заинтересувала повече от всички други.“ „Още когато се запознахме с него, едно от първите неща, които ми каза, беше: „Чели ли сте „Градината на мъките“ от Октав Мирбо?“ За тази книга говореше с някакво особено въодушевление“ — допълва Нели Доспевска. И в първите му разговори с Лена Левчева, повече от 15 години по-късно, отново се появява „Градината на мъките“, която ѝ дава да прочете и за която ѝ говори продължително и с увлечение. С конкретно позоваване на това произведение се срещахме в незавършения неозаглавен роман на Димитър Димов: „За Червенко нямаше нищо по-страшно от концерт. Той предпочиташе да го умъртвят, както в градината на мъките, със звук на биша камбана, отколкото да слуша два часа виене на цигулки.“

Според Л. Левчева Димов се е запознал с тази творба на 26-годишна възраст. Това твърдение съвпада със спомените на Б. Койчев, че разговорите му с Димов на тази тема могат да се отнесат към тяхното студентство, а и към следващите години, в които той не е получил още признание на писател.

Френският романист и драматург Октав Мирбо (1850—1917) става широко популярен у нас в началото на XX в. От 1905 до 1928 г. той е издаван близо 20 пъти. Негови произведения се появяват почти ежегодно, рядко с по-големи интервали, като най-наситен е периодът 1909—1919 г.

Интересът към този автор може да се обясни с голямата популярност, която той придобива в Русия в края на XIX и началото на XX в. — през 1908—1911 г. в Москва е отпечатано пълно събрание на съчиненията му в 10 т., М. Горки дава висока оценка на комедията му „Les affaires sont les affaires“ (преведена у нас под заглавие „Интересът преди всичко“), която се счита за връх в неговото творчество. О. Мирбо става известен и като защитник на Драйфус, присъединявайки се към Емил Зола. По това време, през 90-те години на XIX в., се наблюдава демократизиране на неговия мироглед, засилват се контактите му с прогресивната интелигенция. На демократичните обществени кръгове творчеството на Мирбо импонира с изобличителния си и бунтарски патос. След 1897 г. обаче антибуржоазните мотиви в него остават на заден план. Господстващо място заемат натурализмът, еротиката, душевната патология, проявени като тенденция още у ранния Мирбо. Към началото на този втори момент в творческото развитие на автора се отнася романът „Градината на мъките“ (1899). На български език той се появява в две издания — през 1911 и вероятно през 1918 или 1919 г., т. е. в десетилетието, което бележи най-високата точка на интереса към Мирбо в България.

С какво този роман е привлякъл вниманието у нас през посоченото десетилетие? Очевидно преди всичко с характерните за втория период от творчеството на Мирбо особености, за които е твърде показателен. Зад тях се крият и силите, които притегат нашия писател.

През 20-те и 30-те години на XX в. в България стига своя апогей разпространението на фройдизма. Десетина възпитаници на немски и австрийски университети се заемат да пропагандират у нас пътя на психоаналитичната теория с амбицията да съдействуват за превръщането ѝ във философско направление. На базата на фройдизма те търсят причините за войната, за престъпността, за проституцията. . . , като поставят сексуалното в основата на човешкото битие — биологично, духовно, социално-историческо. Човекът се разглежда като продукт на две противоположни безсъзнателни влечения — към живот и смърт — съпроводени от съответни физиологични процеси на градеж и разпад. В основата на човешкото поведение стои половият инстинкт за самосъхранение. Същевременно у всеки човек според последователите на Фройд дреме хищникът, притъпен и прикрит от придобивките на цивилизацията. В съпоставка с господстващите дотогава схващания и методи в психологията и психиатрията фройдизмът привличал вниманието на нашата интелигенция като перспективна новост. Широкото му разпространение се дължи и на насъщните за човека проблеми, които третира.

Фройдизмът нахлува у нас в годините, когато Димитър Димов учи в гимназията и в университета. Той привлича неговия поглед още в средата на гимназиалния курс. Пристрастен към естествените науки юноша твърде рано осъзнава необходимостта от философско осмисляне на научните и житейските факти, от изясняване на собственото си отношение „към проблемите на битието, съзнанието и познанието“ (Д. Димов). Към това го тласка и богатата художествена дарба, покланала и укрепваща у него. И съвсем естествено за средата, в която расте и се развива, 17-годишният младеж се насочва към модните на времето у нас направления във философията — нищезанство, бергсонизъм, фройдизъм. . . От тях очевидно фройдизмът го занимава най-продължително, оставя най-дълбоки и трайни следи в съзнанието му. От една страна, това се дължи на фройдистката вълна, която залива България. От друга — на личните контакти на Димовото семейство с представители на българския фройдизъм или негови опоненти (Ив. Кинкел, М. Димитров). От трета — на индивидуалните вълнения, търсения, склонности на бъдещия писател.

Първите двадесет години от живота на Димитър Димов са колкото леки, толкова и трудни за него. Привидно той расте в доволство и безгрижие под крилото на една всеотдайна майка. Такава е обаче само външната страна на неговото съществуване. Духовната му страна съвсем не е безметежна. От дете той преживява като лична и обществена трагедия две войни. Домашната среда отрано му показва драматични стълкновения в духовната сфера. Малкият работнически градец, в който живее, демонстрира пред него социалните злини. По-късно големият столичен град и една широка обществена семейна практика умножават и усложняват вълнуващите го проблеми. Силното късогледство и прекалените майчини грижи ограничават общуванията му, непосредствените му контакти с действителността и го приобщават към света на книгата. Това способства да се утвърди у него интересът към човешката душевност и нейните потайности. Научните му занимания го тласкат към малко известното, труднодостъпното и мъчнообяснимото. Предлагат му съблазънта на тайнствените и заключени кътчета, приковават вниманието му към изключителните явления, мащабните характери, неподозираните психологически дълбочини. Многобройни пътеки го отвеждат към болезненото в психиката и физиката на човека. Изолираност и усамотеност подхранват у него склонност към песимизъм, подозрителност и недоверие. Прекалената книжност го води до теоретизиране. Фината чувствителност — до пристрастяване. Едно богато и мощно въображение често пъти заличава пред него границите между реалност и фантазия. А фройдисткото учение третира интересувашите го въпроси и обещава осветляването им, стимулира интереса към патопсихологията. Следователно една своеобразна индивидуалност, импулсирана от фройдизма, е оная почва, върху която Димитър Димов възприема книги като „Градината на мъките“.

Запознаването на Димов с романа на О. Мирбо съпада с периода на неговото съзряване като личност и творец. Дълбокото му вживяване в това произведение разкрива неумолимата настоячивост, с която са се възправяли пред младия човек големи и сложни проблеми на човеш-

кото съществуване; върховното напрежение, с което търси разрешението на тежките загадки; далечните, заобиколни, неравни пътища, по които върви.

В този момент от неговото развитие в понятието „жена“ за бъдещия писател се кръстосват всички житейски въпроси. Но при Д. Димов неотменната потребност на младостта придобива прекалени, неумерени форми. Твърде рано ангажира мисълта му вековечните тайни, но естествена незрелост, едно болезнено въображение и склонността към субективизъм му създават многобройни затруднения, преобразяват пред погледа му обикновени явления в тайнствени възли. Значителна роля в това направление изиграват З. Фройд и О. Мирбо.

„Градината на мъките“ е за нас удивителна находка, която ни изправя пред изключително любопитни факти. В тази книга попадаме на едни от най-характерните начала в творчеството на Димитър Димов, отнасящи се не само до „Поручик Бенц“, последвалите го разкази и незавършения роман без заглавие. Някои от тях достигат и до най-зрелите му творби — „Осъдени души“ и „Тютюн“.

Веднага се налага една съпоставка между героинята на Мирбо — Клара, Елена Петрашева от „Поручик Бенц“ и Адриана от неозаглавения незавършен роман. И тя е твърде любопитна и многопосочна.

Клара авторът характеризира като истинска жена, освободена от изкуственост, отдалена единствено във властта на инстинктите. Тя е англичанка, израснала в Китай, където живее само за себе си в разкош и сладострастна порочност. Нищо в нейното обкръжение не е обуздавало инстинктите ѝ — нито закон, нито морал, нито религиозни предразсъдъци. Тъкмо напротив — възбуждало ги е. Пред нас тя се възправя в своята голота — красива, своенравна и чувствена, жестока и греховна — сред градини и страдания, сред цветя и кръв. В подобна светлина Димов показва своята Елена. Нещо средно откриваме в това отношение и у Адриана.

Клара е освободената от всички условности жена. „Други прегради за любовта няма — казва тя — освен тържествуващото разнообразие на желанието.“ Тя кани спътника си в своя дворец с дивни градини, където всичко е подчинено на насладата от любовта. Когато престане да я обича, ще си отиде. Тя упреква европейците за непоносимия конфликт между идеи и желания, в който погубват живота си. Елена е като нея непостоянна и изменчива, за което създавателят ѝ я клейми, но същевременно е готов да я разбере и оневини. Проблемът за любовта и свободата, който усилено занимава нашия писател в началния период на неговото творческо развитие, не може да не го е впечатлил у Мирбо, който предоставя богата почва за размисли в това направление. В „Градината на мъките“ е акцентирана и обратната страна на явлението — когато личното и общественото битие осигуряват на индивида неограничена свобода в интимната сфера, когато рухват всякакви задръжки. Тази друга страна на задачата присъствува осезателно в „Поручик Бенц“ и в „Роман без заглавие“. Още тук Д. Димов, в съгласие с О. Мирбо, съзира античовешката и антисоциална същност на това явление. И не престава да го анализира и преценява през целия си творчески път. Плод на непрекъснатата творческа активност в това отношение са и Фани Хори от „Осъдени души“, и Ирида от „Тютюн“.

Образът на Ел. Петрашева очевидно има известна опора в романа на Мирбо. Елена също изобразява „вечната“ жена, онова у нея, без което животът е немислим. Но докато Клара е поставена в една естествена и убедителна среда, Елена е оградена с препятствията на цивилизованото европейско общество. Като творец Димитър Димов е подчинен на потребността да нарисова една съвременна нему жена — и по време, и по място. Сравнявайки двете героини, долавяме борбата, която роденият реалист е трябвало да води със субективните си схващания и с обявянето на едно родствено с тях художествено превъзпълнение. Въпреки това обаче той не е успял да преодолее напълно гравитацията на Клара. И докато тя не предизвиква възмущение като естествен продукт на своята среда, Елена се оказва в противоречие с нашата традиция, морал, жизнена правда. И за да тушира това противоречие, авторът я прави възпитаничка на близкия Ориент, навярно и под влияние на това произведение на О. Мирбо. Ориенталска обстановка на сладка нега въвежда той и в интимния ѝ кът, предназначен за любовни удоволствия. По подобни пътища повежда и своята Адриана и се вижда принуден накрая да се откаже от нея.

Характерно за Клара е, че у нея живее някакво невероятно влечение към жестоки зрелища, каквито е наблюдавала в Англия и Испания, в Русия и Италия, в Индия и Германия. Но никъде не се е наслаждавала на нещо по-изящно от Градината на мъките, където китайските затворници са подложени на виртуозни мъчения сред чудна и неповторима природна красота. В Китай убиват сред райски градини, за да увеличат мъките. А за нея няма по-голяма привлекателност от контраста между цветята и кръвта.

Кръвта за Клара е скъпоценно възбудително средство за наслада — тя е виното на любовта. А ето какво пише Димитър Димов за Адриана: „... тя създаде около себе си нещо като бохемски кръг от млади хора на изкуството, в който въведе култа на Бодлер, на Верлен и на няколко нещастни български поети, възпяващи страданието. . . Тия млади хора естествено се влюбваха в нея и така тя доби вкус към нов вид удоволствие — да ги измъчва. С внимание и лек флирт тя хвърляше в душите им ужасния и мрачен пламък на безнадеждна любов, за да се наслаждава след това на болките им. Тя почна да намира в тоя извратен садизъм на сърцето някакво висше сладострастие, с което компенсираше подсъзнателно липсата на очарователна и нежна мъка в досегашните си приключения — като измъчваше някого до смърт, тя също почваше да страда малко и заедно с това да го обича.“ И по-нататък: „Само Адриана с тънката си и жестока проникателност успяваше да проникне в трагичните противоречия на тия хора и да ги превърне в обект на удоволствие, в арена, в която страстите разкъсваха душата, както зворовете в древния Рим бяха разкъсвали християните. Сред убийствената скука, която я обхвана още в първите години на влизането ѝ в живота, тя откри с удивление, че това бе един съвсем нов начин да се забавлява, да пие от мръсната вода на удоволствията, от която бе почнало да ѝ се повръща, начин, който не можеше да създае, да разбере, да осъди. . . Само тя знаеше каква тънка изискана наслада имаше в това да гледаш как една душа се гърчи в кошмарните противоречия на разума и страстите си, да я привличаш и отблъскваш, да я екзалтираш и смразяваш.“ Касае се очевидно за навеи от „Градината на мъките“, осъвременени от европейския социален климат, в който „жестоките зрелища“ отсъхват място на „фини зрелища“.

Любов и смърт предизвикват у Клара една и съща физиологическа екзалтация. Смъртта е тъй прекрасна, мисли тя, че би било светотатство да се борим срещу нея. Според автора Клара е приобщена към „най-дълбоките тайни на любовта. . . и на смъртта“.

Когато четеш „Градината на мъките“, изпитваш същането, че с помощта на тази творба е откърмена пристрастната идея на ранния Димов за единството жена — любов — смърт. Струва ти се, че с особено задоволство младият човек е открил търсената формула на загадката „жена“ в редовете: „Жената крие в себе си космическа стихийна сила, непобедима сила на разрушение, както и природата! . . . Като утроба на живота, тя, благодарение на туй вече, е утроба на смъртта. . . Защото животът непрекъснато се възражда от смъртта. И да се унищожи смъртта, това значи да убиеш живота в неговия единичък източник на разплод. . .“ Клара — това е тържеството на живота в неговото двуединство: раждане и умиране, самият живот. Със същата теза се срещаме и в „Поручик Бенц“ в лицето на Елена, и в „Роман без заглавие“ посредством Адриана. Според Клара „любов и смърт е едно и също нещо“. А според Димитър Димов „любовта и смъртта са две сили, които взаимно се екзалтират“ („Севастопол, 1913 г.“). Или: „... просто тя се бе родила с мрачния жребий на оная прокълнат от векове красота, която привлича нещастията и смъртта“ („Роман без заглавие“). Очевидно и проблемът любов — смърт си има у Димитър Димов своята метаморфоза. Смъртта и разтлението не са изконни в психиката на неговата героиня, защото тя не е като Клара отломка от стария Китай, а представителка на друго време, друга среда и друг мироглед — т. е. нейно далечно ехо. У нашия автор любовта се свързва със смъртта по-скоро като следствие от пагубното, всеобемашо, надхвърлило рамките на нормалното могъщество на страстите. Взаимозависимостта любов — смърт обаче заляга трайно в творческото съзнание на Димитър Димов. В различни варианти я откриваме до последното негово произведение. Нейното присъствие се чувства осезателно и в разказите „Севастопол“, 1913 г. и „Карнавал“.

„Карнавал“ е характерен с това, че в него с особена сила владее идеята за разложението. На тази идея в „Градината на мъките“ е определено значително място. Клара е окачествена като „ангел на разкапването и гниенето, фея на гробниците“ (какво единство в антитезата!). А заключителната част от поемата на хвърления в китайския затвор поет за трите другарки гласи:

Нея обичам, защото има нещо
много по-тайнствено и привлекателно
от красотата: то е разложението.

Разложението, от което произлиза
вечната топлина на живота.

От което се изработва вечната
смяна на метаморфозите.

Аз имам три другарки.

Несъмнено тази идея, чийто книжен произход е очевиден, е впечатлила силно Д. Димов. Но в „Поручик Бенц“ тя не е могла да намери своето истинско място, защото жизненият материал солидно ѝ се противопоставя. И той търси и открива възможност да я доразвие в една нова творба независимо от еволюцията, която търпи в нея по пътя на реализма. Интересното е, че морбидността остава характерна за Д. Димов през целия му творчески път. В произведението на Мирбо на физическо разтление е осъдена прекрасната Ани, поразена от проказа. Не е изключено Димов да е пренесъл това име в своя „Карнавал“ от „Градината на мъките“ независимо от признанието си пред Л. Левчева (или тъкмо затова), че за него то е едно от най-хубавите женски имена.

Пак в „Градината на мъките“ Димов е открил една формулировка на любовта, която много ще да му е допаднала, оказвайки се съзвучна с неговите собствени наблюдения и схващания: любовта е дълбоко печално чувство, тя е лудост според разсъжденията на Клара. И ако мислено прелистим творбите на българския писател, ще видим, че сенките поглъщат светлината в любовното чувство на неговите герои.

И още една мисъл на О. Мирбо е откликнала вероятно с особена сила у младия Димов — „истинно е само злото“ — подхранвайки безверието и скептицизма, които го завладяват в юношеска възраст. Нека си припомним она пасаж от писмото му до Б. Койчев от 1933 г., в което младежът пише: „Щях да забравя: като ходих при майка ти, заварих при нея френската ти братовчедка. Тя бе със симпатична бяла шапчица и изглеждаше по-деликатна, отколкото я бях запомнил последния път. Тя заяви, че е много религиозна и вярва в някакъв господ (който аз си представих като радиовълни, защото бил навсякъде). Освен това спомена нещо и за евангелските църкви. Какъв екземпляр!... Тя вярва в господа! Тя ще вярва утре в любовта, в приятелството, във верността може би. Но не е ли по-добре да вярваш в илюзии, отколкото да не вярваш в нищо и да се храниш като мене с горчива ирония? Спомням си колко цинично се надсмивахме над нея, само заради това в същност, че не е порочна, не е блестяща и не може да причинява страдания като другите жени.“

Схващането за престъпността на човешката природа, лансирано в „Градината на мъките“, Д. Димов не подема независимо от склонността да се рови в пълнените глъбини на човешката душа. Вероятно още тогава той се е отнесъл резервирано към едно такова крайно разбиране. Споделя го обаче частично — доколкото се касае до женската натура, пречупено през сексуалната енигма.

Близък до Д. Димов от периода на „Поручик Бенц“ е романът на О. Мирбо и с концепцията, че във вечната схватка на половете победеният е винаги мъжът — феминист или женомразец, все едно. Жената може да го доведе до най-дълбоките бездни на падението, но той не е в състояние дори да я проклена, както не проклинаме стихията на огъня и водата. Клара е повлияла в душата на героя от „Градината на мъките“ страшна отрова. Най-ожесточеното презрение към нея е смесено с най-робско обожаване. При нея той се връща, както убиецът, който отива на мястото на своето престъпление. Клара е неговата съдба. Тя може да го отведе, където поиска. Да страда, да умре — все едно. „Аз принадлежах на Клара — пише авторът на записките, — както кюмюрът на огъня, който го опожарява, изгаря и унищожава.“ В такова положение са поставени спрямо Елена в „Поручик Бенц“ нейните обожатели и тая взаимовръзка е подчертана в мотото от Бодлер:

— Infâme à qui je suis lié
Comme le forçat à la chaîne

Comme au jeu le joueur têtù,
Comme à la bouteille l'ivrogne,
Comme aux vermines la charogne
— Maudite, maudite sois-tu!*

За героите и на двата романа раздялата изглежда невероятна, „като че ли това пътуване може да продължи вечно“. Краят и в двата случая настъпва по силата на един неотменим момент.

Но Бенц за разлика от безименния разказвач в „Градината на мъките“ и от предхождащите немския поручик поклонници на Елена намира нравствени сили, за да се изтригне от бездната, от която според Мирбо „никога не се излиза“. И това са най-зрелите, най-силните, най-богатите страници на „Поручик Бенц“. Она идейно-художествен връх, който рязко го разграничава от френския романист и неговото произведение и който гарантира възходящото творческо развитие на Д. Димов.

Твърде допустимо е образът на женомразеца от романа на Мирбо да е дал идеята за Димовия Хиршфогел. Може да се направи паралел и между Хиршфогел и автора на спомените, озаглавени „Градината на мъките“. Те си приличат и по физически облик, и по душевно състояние, и по страдалческите си изживявания, и по своя възглед за жената. И двамата са познали бездната на човешкото падение. И у двамата любовта е едно патологично чувство. И Клара, и любовникът ѝ изживяват опиянение от убийството подобно на най-силните пориви на любовта. А отблъскването на любимата жена доставя на Хиршфогел физиологическа екзалтация, равностойна на любовно изживяване. Единият е убил, другият е доведен до желанието да убие.

С романа на Мирбо е свързана вероятно и идеята за садизма и мазохизма в ранното творчество на Д. Димов. С тая разлика, че у нашия писател тя е ограничена в духовната сфера и не е така пряко подчинена на проблема за сладострастието.

Когато Л. Левчева си спомня за външните на Д. Димов във връзка с книгата на Мирбо, тя съобщава: „Той все още продължаваше да се удивлява на изключителното въображение, избобетило в творбата средствата на садизма. Интересуваше го психологията на садизма както у директния, така и у индиректния ѝ консуматор — публиката. Възприемаше градината като своеобразна зоологическа градина, възможно обяснима единствено в Китай. Вниманието му приковаваха перверзностите в нея — а тя е пълна с перверзности.“ И като че ли цялата съвкупност от перверзности, които са занимавали мисълта на Д. Димов и са намерили място в творчеството му, се срещат в книгата на О. Мирбо. Тук има намеци за лесбийство. На няколко пъти се говори за опиума и въздействието му върху човека. Направено е описание на истеричен припадък вследствие психическа деградация. Подобно явление Д. Димов ще пресъздаде сам след време в „Осъдени души“. Следователно нещо от Клара е стигнало чак до Фани Хорн. А онова, което е пробудило, удовлетворило или разпалило любопитството му към наркоманията, прераства в неговия втори роман в основен проблем.

Когато отбелязваме сродните моменти в „Градината на мъките“ и творчеството на Д. Димов, можем да изтъкнем и други любопитни факти. Тази книга е концентрирала вниманието на нашия автор и върху парадоксите на живота — онаия невероятни, сложни, скрити, трудно доловими дълбочини във вселената на отделния човек или в света на неговото обществено битие, които подтикваат към философски обобщения. Или една незначителна подробност — с романа на Мирбо се свързва обикнатото левантинско потекло на някои от неговите герои. По този повод впрочем писателят е съобщил на Л. Левчева, че левантинският произход на Ел. Петрашевца е само едно съвпадение с О. Мирбо. Избрал го е като подходяща почва за развитието

* — Позорна, за която съм обвързан
като каторжник за веригата,
като към хазарта упорития играч,
като пияницата към бутилката,
като червея към мършата.

— Проклета, проклета бди ти!

на даленостите ѝ. Той допушал тук да е казал своята дума и личният му вкус към типа левантинска жена като външност.

В „Градината на мъките“ намира отклик и раздвоението между интимните проблеми на личността и нейните обществени проблеми, което у младия Димов безспорно е налице, но слабо изразено. Любопитството у него към човешката душевност никога не е било откъснато от интереса му към социалното. И макар и да заема позициите на аполитичността, на които и Мирбо е привърженик в своя роман, бъдещият създател на „Поручик Бенц“ не ще да е останал безразличен към острото социално звучене на тази творба; към ясно изразените в нея демократични и прогресивни политически тенденции; към страстния изобличителен патос на френския писател, насочен срещу целия обществено-политически живот — политика, журналистика, търговия, наука. . . При това тук е изграден един саркастичен образ на съвременен политик напълно в духа на нашата домашна традиция, по-точно — на Алековия Бай Ганьо. Не може да не го е респектирала готовността на този творец да постави във всеки момент своята проблематика върху най-широка социално-политическа основа, да се издигне от дълбоко личното и ежедневно в сферата на най-мащабни обобщения:

„Уви! Вратите на живота скриват зад себе си само смърт! . . . А! . . . Градината на мъките! . . . Страсти, апетити, интереси, ненавист, лъжа. . . И законите, и обществените учреждения, и справедливостта, и любовта, и славата, и героизма, и религията — всичко туй са само чудовищни цветове и отвратителни инструменти на вечното човешко страдание. . . Всичко що видях и чух днес — всичко това съществува, вика и стене по цялата земя. Градината, това е символ. . . Не се скъсва веригата на престъпленията, не отдъхва смъртта. . . никъде, никъде. . .“ Не е могло да остане незабелязано от Д. Димов и посвещението на заглавната страница: „На поповете, на войниците, на съдиите, на хората, които възпитават, направляват, управляват другите, посвещавам тези страници на убийство и кръв“ (О. Мирбо).

Невъзможно е Д. Димов да е отминал и ония силни редове, в които авторът на „Градината на мъките“ порицава войната и нейните служители. Защото антивоенната тенденция характеризира от край до край, без никакво колебание неговото творчество.

В произведението на О. Мирбо се срещаме и с проблема за дълг, чест, съвест. Но неговият творец се ограничава само с поставянето на въпроса, оказвайки се изправен пред непрогледната и непреодолима стена на аморалността. Докато българският писател е моралист от най-висока класа. В цялото му творчество, включително и в първото му произведение — романа „Поручик Бенц“, — трепти светла вяра в моралната сила на човека, в тържеството на човешките добродетели.

Социално-политическата проблематика на френския роман следователно е останала само привидно и временно встрани от погледа на младия българин, но не е преминала безследно покрай него. Тази насока в книгата на Мирбо не може да няма отношение към социално-политическите моменти в „Поручик Бенц“. Тя е дала своите положителни резултати и в по-късните му работи — предимно в „Осъдени души“ и „Тютюн“.

„Градината на мъките“ ще да е повлияла на Д. Димов с някои свои художествени особености. От нея той може би е възприел сюжетната схема на разказ в разказа, с която в „Поручик Бенц“ прекалява. В „Севастопол“, 1913 г. и в „Карнавал“ тази техника е сравнително добре овладяна. В сюжетно отношение „Карнавал“ най-силно напомня произведението на Мирбо. Особено неговото начало — то навява определени асоциации с увода на разглеждания роман. Както в „Градината на мъките“, повествованието в първия роман и в първите два разказа на Д. Димов се води в първо лице единствено число. Маниерът на изложение в нея изненадва с близко сходство до стилистиката на Димов. Това произведение ще да е въздействувало с особена сила и върху въображението му на живописец, въоръжен с шедро писателско перо. Прелестите на Градината на мъките, описани подробно, не може да не са го впечатлявали, макар че описанието е далеч под неговите собствени възможности (като се има пред вид българският превод). Романът „Градината на мъките“ се свързва с творчеството на Димитър Димов и по мястото на природните картини в повествованието. Обикновено те са моментно, бегло отклоняване на погледа към състоянията в природата, които почти винаги съответствуват с преживяванията на героите. С такова природно описание се характеризират и съчиненията на нашия писател. Но докато

О. Мирбо ни е показан като твърде безпомощен в тази област, Димитър Димов е майстор на багри, форми, емоционален колорит. Навярно този недостиг на професионално умение в българските издания на Мирбо е бил един положителен дразнител за творческите възможности на Димитър Димов.

Очевидно романът на О. Мирбо „Градината на мъките“ е засегнал трайно и дълбоко личността и творческо съзнание на Димитър Димов. В него нашия писател е преоткрил познати и изстрадани неща, една цяла вселена от много лични рационални и емоционални движения. Превърнал го е в едно откровение и е изпитвал очистителната му сила и като читател, и като творец. Това четиво безспорно е затегнало сложната плетеница от въпроси, които животът е изправял пред него, но несъмнено му е дало тласък и към голямата литература по пътя на философското осмисляне на явленията. Става ясно, че ранното творчество на Димитър Димов („Поручик Бенц“, „Севастопол, 1913 г.“, „Карнавал“, „Роман без заглавие“) е създадено под знака на това произведение. Отгласи от „Градината на мъките“ стигат чак до зрелите творби на писателя. Но определено можем обаче да кажем, че още в своята първа творба, романа „Поручик Бенц“, той е колкото близък до романа на френския автор, толкова и оригинален и неповторим. Нещо повече — той е изпреварил своя „учител“. Зашто независимо от лутаниците в лабиринта на една странна проблематика „Поручик Бенц“ предсказва, че в българската литература се е появил оригинално, богато, мъдро и плодотворно дарование, непознато за нея до този момент.

Ето какви най-общи обяснения дава Димитър Димов през октомври 1955 г. на Лена Левчева за своите съпричастия и несъпричастия с О. Мирбо: „Градината на мъките“ активизира порива към трагичното на моя „търсец“ дух, който още от юношеска възраст се интересуваше от диалектичката връзка между даленостите на човека и обективните фактори, формиращи личността, между сексуалните ладности и основния морален рефлекс. Моралът не е безотговорен. „Градината на мъките“ беше за мене база за изследване на зависимостите между сексуалния и социалния фактор. Тя ми бе необходима за моята основна тема — нравствеността на съвременния, респективно на социалистическия човек.“

СПИСАНИЕ „МАСКАРАД“

КАТЯ ПОПОВА

Както е известно, отзвукът на идеите на Великата октомврийска социалистическа рев олющя и катастрофата от Първата световна война довеждат до дълбоко социално-класово разслоение до активизиране на прогресивните обществени сили в България. Партията на тесните социалисти развива все по-активна дейност и печели по-широка опора сред народните маси. Особено след конгреса на БКП (т. с.) (1919) тя се утвърждава като активна политическа сила. Тази нейна активност се изразява осезателно чрез умножилите се партийни печатни издания. Още през 1922 г. общият тираж на партийните вестници и списания нараства извънредно много. Ленинската теория за партийната журналистика намира непосредствен израз в периодичния комунистически печат и по думите на В. Коларов е „заряд, който е ярко явление в развитието на световната комунистическа журналистика“.

При срещата си с Христо Кабакчиев през 1921 г. Ленин изразява задоволството си от българския комунистически печат: „Та вие сте успели за кратко време да създадете прекрасна агитационна литература! Малко са тия партии, които биха могли да направят това.“¹

¹ Х р. Ка ба к ч и е в. Избрани съчинения. С., 1953, с. 316—318.